

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Професійна спрямованість закладів освіти Російської імперії формувалась починаючи з реформ Петра І. Учням почали викладати як теорію, так і професійні навички [9, 25]. Однак саме в ХІХ ст. у зв'язку з економічним розвитком в державі зросли вимоги до якості підготовки спеціалістів, що стимулювало розвиток професійної освіти. Питання освіти в зазначений період в Україні досліджували С.М. Ховрич, Є.М. Луценко, О.Л. Кірдан, С. Сірополко, В.О. Вихрущ, В.В. Липинський, М.С. Лисенко, А.О. Ворох, в Східноукраїнському регіоні – В.С. Курило, Л.О. Терських, С.Д. Фатальчук, та інші вчені. Поняття «Східноукраїнський регіон» нами розглядається як територія сучасних Луганської та Донецької областей, в той період ця територія складалась з частин Катеринославської, Харківської губерній і Війська Донського [4; 9]. В даній статті ми пропонуємо вам розглянути процес формування професійної спрямованості навчальних закладів та розвитку в них оптимальних методів навчальної роботи в Східноукраїнському регіоні. Ця проблема ще не була предметом окремого дослідження.

В Східноукраїнському регіоні професійна освіта др. пол. ХІХ – на початку ХХ ст. мала перш за все гірничотехнічний напрямок, що було пов'язано з розробкою родовищ корисних копалин у Донецькому басейні. У 1873 р. у Лисичанську відкрито штейгерську школу, у 1878 р. засноване гірниче училище у Горлівці [4, 88]. Поступово відкривались й інші навчальні заклади, які здійснювали підготовку кваліфікованих робітників та нижчих техніків для підприємств вугільної, металургійної, інших галузей промисловості, також для залізничного транспорту. Більшість професійних закладів промислового напрямку в Україні була розташована саме у Донбасі.

Були в цих закладах свої особисті досягнення. Лисичанська штейгерська школа отримала похвальний відгук за постанову практичних робіт на південно-російській промисловій виставці в 1910 р. Слав'янське нижче гірничозаводське училище отримало золоту медаль за слюсарні вироби на виставці у м. Ізюмі [8, 107-108]. Ще у 1888 р. Лисичанську штейгерську школу відвідав Д.І. Менделєєв і зробив висновок про доцільність підготовки «такого класу практичних діячів». Засновник гірничої механіки І. Тіме відзначав, що успіх цієї школи є наслідком сумлінної праці кваліфікованих викладачів і її розташування біля рудників, так що замість мініатюрних моделей учні бачать справжні гірничозаводські споруди [4, 290].

При певних особливостях, в навчально-виховній роботі професійних закладів нашого регіону можна визначити ті самі риси, що й взагалі в системі освіти в Україні:

- несистематичну організацію навчальної роботи;
- відсутність єдиних планів та програм, індивідуальне їх затвердження;
- застосування переважно класно-урочної системи занять;

- появу «активних» методів викладання: практичних та лабораторних робіт, екскурсій на виробництво, використання на заняттях наочності, таблиць, колекцій, евристичного методу (лекційний метод визнали не-ефективним для більшості предметів, оскільки важливішим було практичне застосування знань) [1, 51-56].

Невизначеним було питання співвідношення загальноосвітніх та спеціальних циклів. Педагогічних ради навчальних закладів наполягали на ґрунтовній загальноосвітній підготовці, оскільки більшість тих, хто поступав лише вміли читати, лічити та писати. Міністерство вважало важливішим спеціальні предмети [8, 105]. У той же час «...програми спеціальних предметів зовсім відстали від життя і не мають зв'язку з кам'яновугільною промисловістю півдня Росії.» – зробив висновок штейгер М. Краснянський в Лисичанській штейгерській школі у 1914 р. [8, 107]. Це стосувалося всіх закладів. Наприклад, електродвигуни та динамо-машини стали вживатися в кам'яновугільній промисловості в 80-90-ті роки XIX ст., а електротехніка як навчальний предмет була введена вперше в 1906-1907 навчальному році [8, 106-107].

Важливу роль для вдосконалення роботи спеціальних навчальних закладів зіграли з'їзди по технічній та промисловій освіті, де розглядали широке коло педагогічних питань. Так, в резолюції 2-го з'їзду російських діячів з технічної та професійної освіти у 1896-1897 рр. запропоновано, щоб вчителі училищ отримували спеціальну педагогічну підготовку; в той же час треба поліпшити матеріальний стан вчителя, оскільки це пов'язано з вірною постановкою педагогічної справи [10, 11-12].

З'їзд керівників промислових училищ в 1898 р. розглядав питання про прийом учнів (їх вік, освіта), про підстави розподілу учнів по окремим професіям, про обсяг та бажаний напрямок викладання загальноосвітніх та спеціальних предметів; про постановку навчання кресленню та малярству; про систему та засоби навчання в майстернях; про контроль над успішністю занять; про правила поведінки учнів в школі, поза нею та нагляд за учнями [6, 5-6]. Цікаво, що Міністерства, в відомстві яких знаходились спеціальні навчальні заклади найчастіше ігнорували рішення цих з'їздів, однак більшість викладачів приймали їх до уваги та втілювали в роботі [8, 62].

Покращенню системи викладання сприяли також пошуки окремих педагогів. Так, у 1889-1890 роках два педагоги-новатори – у Росії С. Володимирський та в Україні І. Болотніков незалежно один від одного розробили нову операційну систему виробничого навчання, яка поєднує засвоєння головних прийомів і операцій з виконанням спеціально підібраних корисних виробів [4, 298-299].

Зрозуміло, що вищезазначені рекомендації, результати педагогічних пошуків втілювали в своїй роботі педагоги нашого регіону. При цьому багато питань розглядалось і на місцевому рівні. Стан навчальної роботи у Харківській губернії у 1898 р. визначений наступним чином: підготовка тих, хто поступає, погана і це обумовлено відсутністю вступних іспитів, наданням лише свідоцтва про закінчення земської або церковно-приходської школи; тому доцільніше набирати грамотних учнів, що зменшить витрати на утримання училищ; недоліком викладання є відсутність технології, в якій би надавались відомості про по-

ходження та якості матеріалів, які використовуються в даному ремеслі; тижневе навантаження складає від 48 до 60 годин, з них 10-12 годин – класні заняття, інші – заняття в майстернях; у зв'язку з цим вказано, що 10-годинний труд для хлопців 14-16 років є важким, тому треба зменшити навантаження; програми викладання ремесел різноманітні, оскільки училищам не було надано єдиного плану і кожен заклад сам для себе виробляв програму. При цьому метод викладання ремесел в майстернях в усіх училищах схожий: певні прийоми роботи майстер показує особисто, коли учень їх засвоїть, стежить за вірністю виконання. Роботи учні виконують по взірцям, в окремих випадках – по кресленням, хоча саме з кресленнями треба працювати більше [7, 34-35, 60-61].

Пропозиції щодо покращення стану роботи були розглянуті на одній з нарад завідуючих ремісними училищами Харківської губернії. Стосовно класних занять, вказано, що програми та прийоми відстають від життя: наприклад, матеріал з фізики не пов'язаний з професією, малярство викладається сухо, чим губить для держави багато талантів. При цьому не можна в усьому звинувачувати Міністерські програми, в руках педагогів є багато засобів для вдосконалення своєї діяльності. Так, при викладанні географії можна використовувати карту Російської імперії, розпилену по губерніях, яку учні повинні скласти на швидкість, маючи взірець. При вивченні історії можна запропонувати книгу Разіна і Лашина, в якій системно підібрані розповіді, відображаючи і події, і дух слов'ян. Фізика повинна викладатись не як математична, а як природна наука, з опорою на практичні заняття, спостереження та досвід. При викладанні малярства слід вчити дітей не по іноземним взірцям, а розвивати в них звичку до самодіяльності та уважного відношення до всього, що їх оточує. «Викладання в усіх галузях повинно бути ближчим до життя, спрямовуватись на розвиток в учнів самодіяльності; в усьому виходити з наочності, розвивати спостережливість та укріпляти уяву про спостерігаючи предмети» [2, 13]. Другий важливий навчальний блок – робота в майстернях, повинна проводитись так, щоб учні не втрачали інтересу до роботи і вона приносила задоволення. Працювати слід інтенсивно, вчитись цінувати час, а не марно його проводити [2, 15]. В цьому докладі багато нових, передових для свого часу пропозицій і зрозуміло їх не так просто було втілити в життя. Однак даний матеріал є підтвердженням того, що творчий підхід в викладанні можна завжди використовувати, не виправдовуючи себе недоліками системи.

Таким чином, у XIX – на початку XX століття відбуваються пошуки нових, більш оптимальних методів викладання в професійно-навчальних закладах в сферах класної роботи та роботи в майстернях. Нові «активні» методи того часу використовуються дотепер. Це практичні та лабораторні роботи, екскурсії на виробництво, використання на заняттях наочності, таблиць, колекцій, евристичного методу. Втілювались в роботі досягнення окремих педагогів-новаторів. Головні проблеми – відсутність єдиних навчальних планів та програм, невизначеність співвідношення загальноосвітніх та спеціальних предметів, відсталість програм від технічних досягнень та віддаленість навчання від життя часто доводилось вирішувати педагогічним радам навчальних закладів, або на регіональному рівні. Професійна спрямованість навчальних закладів Східноукраїнсь-

кого регіону мала переважно промисловий характер, що було обумовлено географічними та економічними особливостями розвитку. На той час це було прогресивним, у подальшому визначаться як переваги, так і недоліки такого однобічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веселов А.Н. Среднее профессионально-техническое образование в дореволюционной России. – Москва, 1959. – 115 с.
2. Доклады совещанию заведывающих ремесленными училищами харьковской губернии. – Харьков, 1913. – 27 с.
3. Кузьмин Н.Н. Низшее и среднее специальное образование в дореволюционной России. – Челябинск, 1971. – 276 с.
4. Курило В.С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті. – Луганськ: ЛДПУ, 2000. – 460 с.
5. Курило В.С., Подов В.И. Образование в Донбассе XIX – начало XX вв. – Луганск: ЛДПУ, 1999. – 114 с.
6. Материалы по съезду заведывающих промышленными училищами. – Санкт-Петербург, 1898. – 732 с.
7. Низшия ремесленныя училища Харьковской губернии (Отчет по осмотру училищ комиссией Харьковского отделения Императорского Русского Технического Общества). – Харьков, 1898. – 95 с.
8. Очерки истории профессионально-технического образования в СССР под редакцией С.Я. Батышева. – Москва, 1981. – 352 с.
9. Солянкина Л.Е. Генезис педагогических идей о профессиональном саморазвитии студентов в России XIX века // Специалист. – 2007. – № 1. – С. 25-27.
10. 2-й съезд русских деятелей по техническому и профессиональному образованию 1896-1897. Труды комитета съезда. Часть 3. / Под ред. И.А. Мирмикова. – Москва, 1897. – 189 с.